

УДК 637.13:330.3

DOI: 10.31359/2312-3427-2020-3-445

Л.О. Ломовських, д-р екон. наук, доцент

lomovskykh@knau.kharkov.ua

orcid.org/ 0000-0002-0760-0215

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано сучасний стан молочного скотарства в Україні, а також надано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. В проведеному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення ефективності виробництва продукції в сільськогосподарських підприємств, проаналізовано поголів'я корів та обсяги виробництва молока в Україні які за 2010-2019 роки. Практична реалізація даного рішення сприятиме підвищенню ефективності діяльності суб'єктів агропромислового виробництва. Зроблений висновок, що поняття ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах відображає системний характер зв'язків в молокопродуктовому підкомплексі. Встановлено, що ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах в умовах ринку являє собою складну економічну категорію, обумовлену системою взаємозалежних і взаємозалежних технологічних, організаційних, соціально-економічних чинників, спрямованих на розв'язання суперечностей між суб'єктами молокопродуктового підкомплексу в процесі досягнення ними економічних інтересів з метою забезпечення населення молоком і молочними продуктами відповідно до фізіологічних потреб.

Ключові слова: *молочне скотарство, молокопродуктовий підкомплекс, ефективність, прибутковість, продуктивність.*

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності займає одне з провідних місць в агроекономічній науці. Найважливіше завдання сільськогосподарського виробництва полягає в забезпеченні населення продовольством. Молочне скотарство – одна з найважливіших продовольчо-безпекових галузей України, призначення якої полягає в

забезпеченні виробництва молока в обсягах, які достатні для завантаження виробничих потужностей молокопереробних підприємств з подальшим виробництвом молочної продукції. Стан розвитку агропромислового комплексу, в тому числі і її важливої складової – галузі молочного скотарства, впливає на соціальну та економічну стабільність економічної системи. Здорова нація – запорука успішної економіки, а якісна сировина – основа виробництва корисних для здоров'я продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням аналізу сучасного стану молочного скотарства в Україні та підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції молочного скотарства присвячено багато наукових праць українських учених-аграрників: Ільчук М. М., Коновал І. А., Євтушенко В. Д., Антощенкова В.В., Ігнатенко М. М. Новак Н. П., Васильченко О. М. та ін.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є наукове обґрунтування практичних засад підвищення ефективності галузі молочного скотарства на загальнонаціональному рівні.

Виклад основного матеріалу досліджень. На всіх етапах існування людського суспільства найбільш нагальними залишаються фізіологічні потреби, у тому числі потреби в їжі, задоволення яких пов'язане із забезпеченням людей продуктами харчування. Наявність продуктів харчування у необхідній кількості – одна із складових національної економічної безпеки. До індикаторів якої, зокрема, належить споживання молока в рік на одну людину. В даний же час в Україні споживання цього продукту є нижчим від медично-рекомендованих. Кожен українець в середньому споживає 205 кг молока та молочних продуктів, при нормі 380 кг. За роки незалежності в Україні поголів'я корів зменшилось в 4 рази. У сільгосп підприємствах поголів'я корів скоротилось на 83 % порівняно з поголів'ям 1990 р. [1, с.30]. При цьому 75,5 % поголів'я корів утримується господарствами населення, хоча і поголів'я корів в підсобних господарствах за останні роки також має тенденцію до скорочення. І лише за рахунок зростання продуктивності корів більш ніж в 2 рази було дещо призупинено темпи падіння обсягів виробництва молока в Україні.

Незважаючи на негативну тенденцію скорочення поголів'я та обсягів виробництва продукції, молочне скотарство в Україні (за останні 10 років) є досить прибутковим, особливо, якщо сільськогосподарські виробники знаходяться близько до переробних підприємств і сформована потужна сировинна зона. Молочна корова – це майже цілорічний дохід, або як говорять в господарствах – «живі» гроші. Якісне молоко наразі в Україні не потребує «реклами», воно вже має своїх потенційних покупців-

молокопереробників.

Значущість теоретичних і методичних засад формування ефективності виробництва молока, розробка практичних рекомендацій, щодо шляхів забезпечення прибутковості молочного скотарства, в аграрних господарствах, зумовила актуальність і практичну значущість теми дисертаційного дослідження.

Динамічний розвиток світового виробництва й переробки молока в Україні та світі, впровадження інноваційних технологій вимагають постійного виявлення та уточнення тенденцій розвитку молочарських підприємств з метою розробки ефективних інструментів їх конкурентоспроможного розвитку на засадах соціальної відповідальності, підвищення якості продукції з врахуванням оптимальних цін для виробників та споживачів [2, с. 62].

1. Виробництво молока та його структура й поголів'я корів і їх структура по категоріях господарств України за 1990-2019 рр.

Роки	Усі категорії господарств	У % до 1990р	У тому числі					
			с-г. підпр.	у% до 1990р	питома вага, %	госп. насел.	у% до 1990р	питома вага, %
Виробництво молока, тис тонн								
1990	24508,3	100,0	18634,1	100	76	5874,2	100	24
2000	12657,9	51,6	3668,7	19,7	29	8989,2	153	71
2010	11531,0	47,0	3047,9	16,3	26,4	8483,1	144,4	73,6
2015	10615,4	43,3	2669,2	14,3	25,1	7946,2	135,3	74,9
2016	10381,5	42,4	2705,6	14,5	26,1	7675,9	130,7	73,9
2017	10280,5	41,9	2765,7	14,8	26,9	7514,8	127,9	73,1
2018	10098,8	41,2	2760	14,8	27,3	7338,8	124,9	72,7
2019	9663,2	39,4	2728,6	14,6	28,2	6934,6	118,1	71,8
Чисельність поголів'я корів станом на кінець року, тис гол								
1990	8378,2	100	6191,6	100	73,9	2186,6	100	26,1
2000	4958,3	59,2	1851	29,9	37,3	3107,3	142,1	62,7
2010	2642,8	31,5	589,1	9,5	22,2	2053,7	93,9	77,8
2015	2166,6	25,9	505,1	8,2	23,3	1661,5	76,0	76,7
2016	2108,9	25,2	484,6	7,8	23,0	1624,3	74,3	77
2017	2017,8	24,1	466,6	7,5	23,1	1551,2	70,9	76,9
2018	1926,3	23,0	467,9	7,6	24,3	1458,4	66,7	75,7
2019	1788,5	21,3	438,6	7,1	24,5	1349,9	62,6	75,5

Джерело: [3;4]

Низька купівельна спроможність громадян вимагає від молокопереробників пристосовуватися до вимог внутрішнього ринку. Обсяги споживання молока та молочної продукції не забезпечують медично-

рекомендовані норми споживання. Більшість молочних продуктів для великої частини українців вже стали просто недоступні. В табл. 1 проаналізовано обсяги виробництва молока та динаміку зміни поголів'я корів в Україні за період 1990-2019 рр.

За досліджуемий період (1990-2019 рр.) в Україні поголів'я корів зменшилось в 4 рази і становило в 2019 р. 1788,5 тис. гол. У сільгосп підприємствах поголів'я корів скоротилось аж на 82,9 % порівняно з поголів'ям корів в 1990 р. При цьому 75,5 % поголів'я корів утримується господарствами населення, хоча і поголів'я корів в підсобних господарствах за останні роки значно скоротилось і в 2019 р. становить 1349,9 тис. гол, або майже 63% аналогічного показника 1990 р. Як наслідок, обсяги виробництва молока також зменшились більше ніж в 2 рази і в 2019 р. становили 9663,2 тис. т.

В Україні в 2019 році порівняно з попереднім роком нарощування обсягів виробництва молока спостерігалось тільки в Закарпатській, Тернопільській та Хмельницькій областях (на рівні +1,3%, +1,2%, +1,8%). В Запорізькій, Київській та Миколаївській областях обсяги виробництва молока значно зменшились (-9,8%, -8,6%, -7,9%). В 2020 році зростання обсягів виробництва молока спостерігалось лише в Тернопільській (+2,8%) та Хмельницькій (+2,5%) областях. Нажаль по інших регіонах спостерігались значні темпи падіння обсягів виробництва молока.

Виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах здійснюється різноманітними за розмірами та системами ведення молочними фермами, які в середньому функціонували ефективно протягом останніх років. Вищих показників досягали господарства з більшою чисельністю корів [6, с.116].

2. Середній річний удій молока від однієї корови по Україні за 1990, 2000, 2015-2019 рр., кг

Показник	Роки							2019р. в % до 1990р.
	1990	2000	2015	2016	2017	2018	2019	
Господарства всіх категорій	2675	2177	4644	4735	4820	4922	4976	186,0
Сільськогосподарські підприємства	2676	1469	5352	5643	6025	6190	6101	228,0
Господарства населення	2671	2875	4437	4473	4480	4559	4630	173,3

Джерело: [3;7]

Темпи падіння обсягів виробництва молока в Україні було дещо призупинено лише за рахунок зростання продуктивності корів більш ніж в 2 рази. Продуктивність корів в сільськогосподарських підприємствах за даними Державної служби статистики України дещо вища ніж в господарствах населення, які виробляють 72,7 % молока.

Середньорічний надій молока від однієї корови по господарствах усіх категорій в 2019 р. становив 4976 кг, що на 86 % більше, порівняно з аналогічним показником 1990 року. В сільськогосподарських підприємствах за роки незалежності було досягнене підвищення продуктивності корів в 2,3 рази – з 2676 кг до 6101 кг, в господарствах населення удій на одну корову в середньому зріс на 73,3 % і досяг в 2019 р. 4630 кг. Незважаючи на зростання середнього річного удою на одну корову за досліджуваний період, продуктивність корів в дуже різнилася, як за регіонами, так і за сільськогосподарськими підприємства і ця відмінність інколи сягає 2,5 рази. Так, середній надій на одну корову (по усіх категоріях господарств) був найвищим в Херсонській області – 7634 кг, а найнижчий рівень в Закарпатській області – 3485 кг (на 33,5 % нижчий показник порівняно з 2018 р.). Хоча для розвитку молочного скотарства в Україні є всі умови і природно-кліматичні, достатня кормова база і стабільний попит на якісну сировину.

Проблема ефективного функціонування молочного скотарства залишається надзвичайно складною, насамперед через те, що сільськогосподарські виробники молока, як підприємства, так і в більшій мірі господарства населення залежать від переробників молока, які встановлюють занижку закупівельну ціну на молоко і диктують власні умови. Незважаючи на те, що і виробники молока і переробники прагнуть в першу чергу максимізувати власний прибуток, основною їх метою залишається задоволення потреб населення у молоці і молочних продуктах, в достатніх обсягах та відповідної якості. Рентабельність виробництва та середні ціни реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами України за 1996-2019 рр. представлено в табл.3.

Проведений економічний аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств України свідчить, що виробництво молока є прибутковим, рівень рентабельності в 2019 році становив 20,6 %. Середня ціна реалізації молока зросла за останні 20 років більш ніж в 15 разів і в 2019 році становила 8198,2 грн за 1 тону продукції. Ціновий диспаритет в Україні призвів до дестабілізації в аграрному виробництві. Адже загалом відомо, що ціни на сировину сільськогосподарського виробництва зростали набагато менше, ніж ціни промислової продукції [9, с.32]. Особливо на ту,

без якої виробництво іншої продукції, в тому числі і сільськогосподарської унеможлиблюється (наприклад, корми, насіння, мінеральні добрива, техніка, дизельне паливо, бензин), що вплинуло на значне зростання виробничої собівартості. Звичайно була і дотаційна складова і відшкодування, але це ніяк не стимулює виробника, а навпаки, знижує його виробничу і фінансову активність, бажання до саморозвитку, удосконалення, використання новітніх технологій.

3. Рентабельність виробництва та середня ціна реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах України за 1996-2019 рр.

Показники	Роки								
	1996	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень рентабельності, %	-23,2	-44,0	12,2	17,9	12,6	18,2	26,9	16,1	20,6
Середня ціна реалізації 1 т, грн	191,5	536,4	1126,9	2938,7	4347,3	5461,8	7234,0	7602,4	8198,2

Джерело: розраховано за даними Держслужби статистики України та джерела [3;8]

Висновки. Отже, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є однією з найважливіших економічних проблем. Від успішного її вирішення залежить прискорення темпів розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки в країні. Ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах в умовах ринку являє собою складну економічну категорію, обумовлену системою взаємозалежних і взаємозалежних технологічних, організаційних, соціально-економічних чинників, спрямованих на розв'язання суперечностей між суб'єктами молокопродуктового підкомплексу в процесі досягнення ними економічних інтересів з метою забезпечення населення молоком і молочними продуктами відповідно до фізіологічних потреб.

Бібліографічний список.

1. Антощенкова В. В. Сучасний стан молочного скотарства в Україні // Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 2. С. 25–32.
2. Ігнатенко, М.М. Новак Н.П. Стратегічні напрями розвитку підприємств молочного скотарства та підвищення якості молока на засадах соціальної відповідальності / Економіка та держава. Київ, 2020. № 7. С. 61-65.

3. Офіційний веб-сайт Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Кравченко Ю.М., Антощенкова В.В. Фактори сталого розвитку економіки аграрного сектору. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Сер. Економічні науки. 2019. Вип. 200. С.174-183.

5. Onegina, V., Megits, N., Antoshchenkova V., Boblovskyi, O. Outcome of capital investment on labor productivity in agriculture sector of Ukraine Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR), 7(1), 12-25.

6. Васильченко О.М. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах / Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О.В. Ярощук (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. Том 28. № 2. С. 110-118.

7. Антощенков В.В. Стан та перспективи розвитку молочного скотарства України. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Економічні науки. Харків: ХНАУ, 2015. № 1. С. 90-96.

8. Ільчук, М.М., Коновал І.А., Євтушенко В.Д.. Управління конкурентоспроможністю продукції скотарства сільськогосподарських підприємств України / Економіка АПК. Київ : «Інститут аграрної економіки», 2018. № 7. С. 83-91.

9. Антощенкова В.В. Формування ринку молока на основі коопераційно-інтеграційних відносин. Економічний дискурс: міжнародний збірник наукових праць. м. Кам'янець-Подільський : ПДАТУ, 2016 Вип.2 С.29-35.

10. Пономарьова М.С. Стан розвитку підприємництва в молокопродуктовому секторі України / М.С. Пономарьова // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 1. – С. 29-32.

11. Пономарёва М.С. Состояние и стратегические цели развития производства продукции животноводства в период глобализации / М.С. Пономарёва // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии имени проф. И.И. Иванова". № 8, 2015 С. 117-121. - 240 с.

12. Чернега І.І. Особливості становлення аграрних перетворень та ринкових зрушень / І.І. Чернега, М.С. Пономарьова, Ю.В. Загорська // Бізнеснавігатор: науково-виробничий журнал. – 2014. – № 3 (35). – С. 6–12. 218 с.

References.

1. Antoshchenkova V. V. Suchasnyy stan molochnoho skotarstva v Ukrayini // Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky. 2020. Tom 5. № 2. S. 25–32.
2. Ihnatenko, M. M. Novak N. P. Stratehichni napryamy rozvytku pidpryyemstv molochnoho skotarstva ta pidvyshchennya yakosti moloka na zasadakh sotsial'noyi vidpovidal'nosti / Ekonomika ta derzhava. Kyiv, 2020. № 7. S. 61-65.
3. Ofitsiyyny veb-sayt Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Kravchenko YU.M., Antoshchenkova V.V. Faktory staloho rozvytku ekonomiky ahrarnoho sektoru. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva. Ser. Ekonomichni nauky. 2019. Vyp. 200. S.174-183.
5. Onegina, V., Megits, N., Antoshchenkova V., Boblovskiy, O. Outcome of capital investment on labor productivity in agriculture sector of Ukraine Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR), 7(1), 12-25.
6. Vasyl'chenko O. M. Ekonomichna efektyvnist' vyrobnytstva moloka v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh / Ekonomichnyy analiz: zb. nauk. prats' / Ternopil's'kyy natsional'nyy ekonomichnyy universytet; redkol.: O. V. Yaroshchuk (holov. red.) ta in. Ternopil': Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», 2018. Tom 28. № 2. S. 110-118.
7. Antoshchenkov V. V. Stan ta perspektyvy rozvytku molochnoho skotarstva Ukrayiny. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchayeva. Ekonomichni nauky. Kharkiv: KHNAU, 2015. № 1. S. 90-96.
8. Il'chuk, M. M., Konoval I. A., Yevtushenko V. D.. Upravlinnya konkurentospromozhnistyu produktsiyi skotarstva sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv Ukrayiny / Ekonomika APK. Kyiv : «Instytut ahrarnoyi ekonomiky», 2018. № 7. S. 83-91.
9. Antoshchenkova V.V. Formuvannya rynku moloka na osnovi kooperatsiyno-intehratsiynykh vidnosyn. Ekonomichnyy dyskurs: mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats'. m. Kamyanets'-Podil's'kyy : PDATU, 2016 Vyp.2 S.29-35.
10. Ponomar'ova M.S. Stan rozvytku pidpryyemnytstva v moloko produktovomu sektori Ukrayiny / M.S. Ponomar'ova // Aktual'ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky. – 2016. – № 1. – S. 29-32.

11. Ponomarëva M.S. Sostoyanye y stratehicheskiye tsely razvytyya proyzvodstva produktsyy zhyvotnovodstva v peryod hlobalyzatsyy / M.S. Ponomarëva // Vestnyk Kurskoy hosudarstvennoy sel'skokhozyaystvennoy akademyy imeny prof. Y.Y. Yvanova". № 8, 2015 S. 117-121. - 240 s.

12. Cherneha I.I. Osoblyvosti stanovlennya ahrarnykh peretvoren' ta rynkovykh zrushen' / I.I. Cherneha, M.S. Ponomar'ova, YU.V.Zahors'ka // Biznesnavihator: naukovo-vyrobnychyu zhurnal. – 2014. – № 3 (35). – S. 6–12. 218 s

Ломовских Л.А. Анализ эффективности молочного скотоводства в Украине. В статье проанализировано современное состояние молочного скотоводства в Украине, а также даны практические рекомендации по повышению эффективности производства молока в сельскохозяйственных предприятиях. В проведенном исследовании осуществлено теоретическое обобщение эффективности производства продукции в сельскохозяйственных предприятий, проанализированы поголовья коров и объемы производства молока в Украине за 1990-2019 годы. Практическая реализация данного решения будет способствовать повышению эффективности деятельности субъектов агропромышленного производства. Сделан вывод, что понятие эффективности производства молока в сельскохозяйственных предприятиях отражает системный характер связей в молокопродуктовом подкомплексе. Установлено, что эффективность производства молока в сельскохозяйственных предприятиях в условиях рынка представляет собой сложную экономическую категорию, обусловленную системой взаимосвязанных и взаимозависимых технологических, организационных, социально-экономических факторов, направленных на разрешение противоречий между субъектами молокопродуктового подкомплекса в процессе достижения ими экономических интересов с целью обеспечения населения молоком и молочными продуктами в соответствии с физиологическими потребностями.

Ключевые слова: молочное скотоводство, молокопродуктов подкомплекса, эффективность, прибыльность, производительность.

L. Lomovskykh. Analysis of the effectiveness of dairy farming in Ukraine. The article analyzes the current state of dairy cattle breeding in Ukraine, and provides practical recommendations for improving the efficiency of milk production in agricultural enterprises. The study carried out a theoretical generalization of the efficiency of production in agricultural enterprises, analyzed the number of cows and the volume of milk production in Ukraine for

1990-2019. The practical implementation of this solution will help to increase the efficiency of the activities of the subjects of agro-industrial production. It is concluded that the concept of milk production efficiency in agricultural enterprises reflects the systemic nature of relationships in the dairy subcomplex.

The purpose. The efficiency of milk production in agricultural enterprises under market conditions is a complex economic category due to a system of interrelated and interdependent technological, organizational, socio-economic factors aimed at resolving contradictions between the subjects of the dairy subcomplex in the process of achieving their economic interests in order to provide the population milk and dairy products in accordance with physiological needs.

Methods and methodology. Structural-logical analysis was used to construct the logic and structure of the study; economics - statistical (analysis of economic indicators of agricultural enterprises); abstract-logical method was used to form the conclusions.

Results. During the study period (1990-2019) in Ukraine, the number of cows decreased by 4 times and in 2019 amounted to 1788.5 thousand heads. In agricultural enterprises, the number of cows decreased by as much as 82.9% compared to the number of cows in 1990. At the same time, 75.5% of the cow population is kept by households, although the number of cows in subsidiary farms has decreased significantly in recent years and in 2019 amounted to 1349.9 thousand heads, or almost 63% of the same figure in 1990. As a result, milk production also decreased by more than 2 times and in 2019 amounted to 9663.2 thousand tons. Milk production is profitable, the level of profitability in 2019 was 20.6%. The average selling price of milk has increased more than 15 times over the past 20 years and in 2019 amounted to UAH 8,198.2 per 1 ton of products. Price disparity in Ukraine has led to destabilization in agricultural production. Improving the efficiency of agricultural production is one of the most important economic problems. Accelerating the pace of agricultural production and food security in the country depends on its successful solution.

Key words: staff, motivation, productivity, efficiency.

Стаття надійшла до редакції: 26.10.2020 р.